

RUST
PLAATSEN
OVERIJSEL

**BOEKJE OVER:
PARTICULIERE
BEGRAAFPLAATS
HAAKSBERGEN**

www.rustplaatsen.nl

Particulier begraafplaats Haaksbergen en omgeving

Het dorp Haaksbergen is ontstaan rond de omstreeks het jaar 1000 gebouwde voorloper van de huidige Pancratiuskerk. Aanvankelijk was Haaksbergen een esnederzetting met een losse structuur, waarvan de huisplaats Kerken Lintel (te Lintelo), vermoedelijk gesticht door Karel de Grote, een van de oudste erven was. Haaksbergen begon zich rond 1400 te ontwikkelen toen Deventer als belangrijke Hanzestad de Schipbeek en de Buurserbeek voor de scheepvaart beter begaanbaar maakte en een verbinding tussen beide beken liet graven. Haaksbergen ontwikkelde zich tot een handels-en later ook industriedorp. De basis daarvan was de katoennijverheid. De katoennijverheid, die in de loop van de negentiende eeuw een steeds belangrijker plaats ging innemen in de Twentse en ook Haaksbergse samenleving, kwam voort uit de al eeuwenlang op het boerenbedrijf uitgeoefende linnenweverij. De vervaardiging van linnen leidde in de achttiende eeuw in veel gevallen tot katoenbewerking, waarbij de steeds goedkoper wordende katoen tenslotte het linnen verdrong. De geweven linnenproducten werden opgekocht door de zogenaamde linnenreders of fabriqueurs, die zelfstandige handelaren waren. In 1776 was er in Haaksbergen al een zestal linnenreders; waarvan een aantal de voorlopers van de latere textielabrikanten Jordaan, Schulten en Ten Hoopen. Bij het weven van katoengarens werd aanvankelijk nog gebruik gemaakt van linnen kettinggarens. Deze zogenaamde bombazijnnijverheid zorgde voor een verbreding van het productiepakket van de katoenspinnerijen, waarvan in Haaksbergen de eerste is opgericht in 1781 door Jan Jordaan. Ondanks de introductie van nieuwe en snellere methoden om katoen te vervaardigen, onder andere door middel van de schietspoel, bleef de textielindustrie tot ongeveer 1835 een huisindustrie. Daarna werden geleidelijk aan in verschillende plaatsen van Twente calicotfabrieken (calicot is de met de schietspoel vervaardigde katoenenstof) opgericht. De eerste Haaksbergse textielabrikanten als Johan F.W. Schulten en Derk Jordaan verdienden hun geld niet uitsluitend met het verhandelen en vervaardigen van textiel. Beide waren eigenaar van verschillende steenbakkerijen en kalkbranderijen. De textielindustrie in Haaksbergen nam, iets later dan elders in Twente, een hoge vlucht met de invoering van stoommachines. Hier werd de eerste stoomweverij gestart door D. Jordaan in 1861 aan de Enschedesestraat. Al eerder, in 1858, was in een van zijn bleekhuisjes aan de Buurserbeek een tweedehands stoomketel geplaatst, maar deze werd alleen gebruikt voor het koken en drogen van linnen stukgoederen om het natuurlijke bleekproces te versnellen.

< Particulier begraafplaats Haaksbergen op de kaart uit ca 1900

www.rustplaatsen.nl

Vanaf 1861 legden de Haaksbergse textielfabrieken zich, onder aanvoering van die van Jordaan, zich meer en meer toe op het verwerken van uitsluitend katoen. Zijn bedrijfsruimten werden groter en diverser. Langzaam maar zeker gingen schoorstenen en bedrijfshallen het beeld van het oude boerendorp bepalen. Verschillende bedrijven participeerden in die ontwikkeling. Behalve Jordaan verstigden zich nog twee grote ondernemers zich in Haaksbergen: A.J. ten Hoopen & Zoon (1855) en Salomon Frankenhuis (1891). Niet alleen de zo belangrijke textielindustrie kwam er tot ontwikkeling, maar ook een aantal nauw daarmee verweven bedrijvigheid. Voorbeelden zijn het Haaksbergse elektriciteitsbedrijf van Bouhuis en de Twentsche Wollenstoffen Fabriek. Deze fabriek met ketelhuis werd in 1917 opgericht door Ten Brink, Enneking en Eijsink. In 1922 werd het bedrijf echter al weer opgeheven. Het fabrieksgebouw heeft nog enkele jaren daarna (tot 1930) dienst gedaan als katoenspinnerij en -weverij. Op 15 februari 1930 werd het gebouw verkocht aan de Twentsche Kabelfabriek N.V., die er aanvankelijk alleen laag en hoogspanningskabels, maar na 1932 ook telefoon en signaalkabels fabriceerde. Na de Tweede Wereldoorlog verdween de textielindustrie uiteindelijk geheel uit Haaksbergen voornamelijk als gevolg van het verhuizen van de textielproductie naar lagelonenlanden. Eén van de bedrijven die het tot op heden heeft volgehouden is de Twentsche Kabelfabriek. Veel van het Haaksbergse industriële erfgoed is uit het straatbeeld verdwenen. Uit de samenleving en de harten van mensen echter geenszins. Her en der zijn de sporen van het rijke industriële verleden van het dorp en omgeving nog duidelijk zichtbaar. Eén van die plekken is de Particuliere Begraafplaats aan de Spoorstraat. Hier liggen de Haaksbergse industriëlen uit de beginperiode begraven, waaronder diverse leden van de familie Jordaan.

Vol trots en met toewijding onderhoudt een tuinman de begraafplaats aan de Spoorstraat.

Rustplaats textielfabrikanten

De begraafplaats aan de Spoorstraat in Haaksbergen valt van buiten nauwelijks als zodanig op. De dodenakker wordt aan het zicht onttrokken door een betonnen schutting. Alleen via een metalen deur is het toegankelijk. Eenmaal binnen wordt de aandacht direct getrokken door een enorme solitaire rode beuk met takken zo groot als kleine bomen. Op de begraafplaats liggen onder andere leden van de Haaksbergse textielfabrikantenfamilie Jordaan. Het oudste graf dateert uit 1834 (notaris Jan Hendrik Jordaan) en het jongste is van 2012 (Loed Jordaan, geboren op villa De Blanckenborgh). De oudere graven hebben als grafbedekking een plaat van Bentheimer zandsteen.

Haaksbergen op de Kadastrale Minuutplan van 1832. De Oude Algemene Begraafplaats en de Particuliere Begraafplaats van Derk Jordaan worden er niet als zodanig op aangegeven. Wel de percelen die daarvoor werden aangekocht, beschikbaar gesteld door de eigenaren.

Het dorp Haaksbergen telt tegenwoordig 6 begraafplaatsen. Het oudste kerkhof ligt bij de St. Pancratiuskerk in het centrum van het dorp Haaksbergen. Vooruitlopend op de wet uit 1829 die het begraven in kerken verbood kocht de gemeente Haaksbergen in de jaren twintig van de negentiende eeuw een stuk bouwland aan de noordzijde van de oude weg van Haaksbergen naar Enschede, iets ten oosten van de bebouwde kom en richtte dit in tot begraafplaats. De begraafplaats werd onderverdeeld in een katholiek en een protestants deel. Daar waar de aanwezige beukenhaag rondom het kerkhof lager dan twee meter was, werd door Gedeputeerde Staten uit esthetisch oogpunt een hoge muur voorgesteld. In 1901 is aan deze begraafplaats een apart rooms-katholiek deel toegevoegd.

Uit onvrede over onder andere de hoge kosten die de gemeente in rekening bracht voor graven sloten dertien welgestelde families in 1830 de handen ineen om een particuliere begraafplaats aan te leggen. Er werd een intekenlijst gemaakt, waarop iedereen kon intekenen, ongeacht godsdienstgenootschap. Het minimum aantal vereiste geldige stemmen was 12. 18 mensen tekenden uiteindelijk. Voor 100 gulden werd een schepel grond aangekocht van Derk Jordaan op de Bouwmeesters Braak aan de latere Spoorstraat. Hier, op zo'n 100 meter vanaf het oude centrum van Haaksbergen werd een kleine nieuwe algemene begraafplaats ingericht. De aanleg ervan had nogal wat voeten in de aarde, voornamelijk omdat er al een gemeentelijke algemene begraafplaats was. Na twee jaar van touwtrekken met bestuurlijke instanties kreeg de groep in 1901 groen licht voor een eigen begraafplaats. Aanvankelijk was het de bedoeling, dat, net als op de oude algemene begraafplaats, er zowel protestanten als katholieken begraven zouden worden. Elk geloof zou wel zijn eigen deel van de begraafplaats krijgen: links van het middenpad de katholieken en rechts de protestanten. De toenmalige pastoor was het daarmee volstrekt oneens. Zijn parochianen moesten en zouden op een katholieke begraafplaats worden begraven. Aldus geschiede. De ondergrond van de begraafplaats bleef tot 1932 op naam staan van Derk Jordaan. Na zijn overlijden behoorde het tot de onverdeelde boedel van zijn erfgenamen. In het genoemde jaar werd het terrein ingebracht in de Stichting Particuliere Begraafplaats Haaksbergen. Deze instelling is tot op de dag van vandaag de eigenaar van het terrein dat ruim 10 are groot is. Personen die afstammen van de oprichters hebben er recht van begraving. Niet alleen fabrikanten en boeren liggen begraven op de begraafplaats. Regionale beroemdheden waren bijvoorbeeld de eigenaren van de grote Oostendorper watermolen, de families Stuve en Greve. Leden van eerstgenoemde hebben een rustplaats in de uiterste zuidoostelijke hoek van de begraafplaats, welke worden afgedekt door twee grote stenen met daarop een schrift in sierlijke letters. Leden van de familie Greve, die de molen overnamen van Stuve, liggen in een graf in het noordwestelijke deel.

In de loop van de jaren dertig van de twintigste eeuw noopte ruimtegebruik tot uitbreiding. De bestaande beukenhaag werd bij die gelegenheid geroid en vervangen door een twee meter hoge muur van betonelementen. Voor die tijd was dat een noviteit. Bij de algehele restauratie die in de tweede helft van 2012 is uitgevoerd in het kader van het RIBO-project 'Historische begraafplaatsen in Cultuurhistorisch Perspectief' is de oude betonnen muur, vanwege de bijzondere constructie en het toegepaste materiaal geheel vernieuwd. De 'Oase van rust' in hartje Haaksbergen blijft hierdoor een rustplaats bij uitstek. Eenmaal de toegangspoort gepasseerd en gesloten is de drukte en de waan van de dag weg. Behalve de betonnen ommuring kreeg ook de begroeiing op de begraafplaats bijzondere aandacht. Op de grote bijna twee eeuwen oude beuk, werd alle houtopstand, inclusief enkele grotere bomen, geroid. Daardoor komt de majestueuze beuk maximaal tot zijn recht. Scheefgezakte graven zijn rechtgezet en waar nodig van betonnen onderplaten voorzien, zodat verzakkingen tot het verleden behoren. Schoonmaken is ook gebeurd, maar niet met harde hand. Met alleen koud water zijn de meeste grafmonumenten schoon gespoten. Kapotte stenen werden hersteld.

Plaatjes van voor en na de opknapbeurt.

Hieronder staan 7 bijzondere plekken op de begraafplaats. De kaart achterin het boekje laat zien waar deze liggen. Loop gerust van de ene naar de andere bijzonder plek, maar wel met respect voor de plek.

1. Portiersteeg

De particuliere begraafplaats in hartje Haaksbergen ligt in de hoek Spoorstraat en Portiersteeg. Beide straatnamen hebben alles te maken met het textielverleden. Nadat de eerste fabriek van de familie Jordaan afbrandde, besloot het management een nieuwe fabriek te bouwen vlakbij de spoorlijn. De fabriek zelf is er niet meer, maar zo hier en daar zijn er nog wel sporen. In de eerste plaats is dat de naam Portiersteeg. Dit was de verbinding tussen het portiershuisje van de fabriek en de ingang van de fabriek zelf. In de andere hoek van die steeg en de Spoorstraat is nog een klein stuk van de toegangspoort van de fabriek zichtbaar. Het betreft een stukje muur van voornamelijk **baksteen**. Verder is er nog de grote villa van Jordaan aan de andere kant van de Portiersteeg.

2. Grote boeren

Net als veel dorpsgenoten hadden de eerste Jordaans meerdere stukken landbouwgrond rond het dorp. Daarmee waren ze in feite dus ook part-time boer. Later werden ze full-time industrieëlen. Samen met andere textielabrikanten uit het dorp, Ten Hoopen uit Neede, de oorspronkelijke eigenaren van de beroemde Oostendorper watermolen en enkele welgestelde boeren uit Haaksbergen en Buurse kochten de Jordaans rond 1900 een stuk grond voor het aanleggen van een eigen begraafplaats. Een van de Jordaans was ongetrouwd. Hij schonk het beroemde volkspark Scholtenhagen aan de Haaksbergse gemeenschap. Op dit park bevindt zich een van de meest bekende ijsbanen van Nederland, namelijk die welke ieder jaar weer strijd om het binnenhalen van de eerste marathon op natuurijs. De naam van de weldoener is Willem Hendrik Jordaan, van beroep: **fabrikant**.

3. Fabriqueurs

De Twentse textielnijverheid is voortgekomen uit de behoefte aan aanvullende inkomsten voor het agrarische bedrijf. De vervaardiging van voornamelijk linnen vond vanouds plaats op de boerderij, in een speciaal daarvoor ingerichte weefkamer. Het benodigde vlas werd door de boeren zelf verbouwd, geroot, gehekeld en tot garen gesponnen. Het grootste deel van de productie was bestemd voor eigen gebruik of werd in de regio verkocht. Slechts kleine partijen vonden hun weg naar het westen van Nederland en naar het buitenland. De interregionale handel in textiel was hoofdzakelijk in handen van kooplieden uit Westfalen, linnenreders of -fabriqueurs genaamd. In de loop van de negentiende eeuw ontwikkelde zich

de textielnijverheid tot de belangrijkste bron van inkomsten voor veel Twentenaren. In Haaksbergen speelde behalve de familie Jordaan ook de familie Ten Hoop en een belangrijke rol. In het betreffende graf liggen twee volwassen leden van de familie en hun kind dat maar één dag leefde. Petrus Adrianus Johannes ten Hoopen haalde zijn geliefde van ver, namelijk uit **Veendam** in de provincie **Groningen**. Zij overleed geruime tijd na haar man in 's- Gravenhage.

4. Tweelingen

Het meest in het oog springende groenelement op de Particuliere begraafplaats Haaksbergen is een **rode beuk** van enorme omvang. De kruin van deze gigant bedekt een groot deel van de begraafplaats. Onder de grond zit een even groot stelsel van wortels. De blikvanger zorgt niet alleen voor een mooi plaatje, maar ook voor specifieke problemen met betrekking tot het beheer van de begraafplaats. De wortels duwen graven stuk en omhoog, terwijl de enorme takken een potentieel gevaar zijn voor vernieling van bovenaf. Met behulp van staalkabels worden ze bij elkaar gehouden. Dat bleek tijdens een storm geen overbodige ingreep. Eenzelfde grote rode beuk in de tuin van de villa van Jordaan was niet beschermd en moest het bekopen met het verlies van de helft van de oorspronkelijke omvang. De bomen zijn geplant in de tijd van de aanleg van de begraafplaats en zijn dus ruim 180 jaar oud.

5. Steenrijk

De particuliere begraafplaats in hartje Haaksbergen is nog steeds in gebruik. De laatste begrafenis vond plaats op maandag 10 september 2012. Toen werd Loed Jordaan ter aarde besteld in een graf naast zijn broer. In de noordwestelijke hoek van de begraafplaats, in het nieuwe gedeelte dat in 1938 werd toegevoegd, liggen thans vijf Jordaans op een rij. Net als vrijwel alle grafmonumenten op de begraafplaats zijn hun grafstenen gehouwen uit natuursteen, in dit geval Bentheimer Zandsteen. De muur rondom is van **gewapend beton**. Doordat op de begraafplaats in de loop van de tijd nog geen enkel graf is geruimd, is de variatie in grafmonumenten heel groot. Ze weerspiegelen de ontwikkelingen in de architectuur door de jaren heen en de mode in de natuursteenhouwerij. Een prachtig voorbeeld is het toepassen van beton voor de omheining eind jaren dertig.

6. Monument zonder graf

In de uitbreiding van de begraafplaats uit 1938 springt het grafmonument van Han Jordaan direct in het oog. Tijdens zijn studie aan een textielschool in het Engelse Manchester was hij als marconist verzeild geraakt in het zogenoemde 'Englandspiel'. Dit was een Duitse contraspionage-operatie in de Tweede Wereldoorlog, waarbij een geallieerd zendernetwerk gebruikt werd om valse

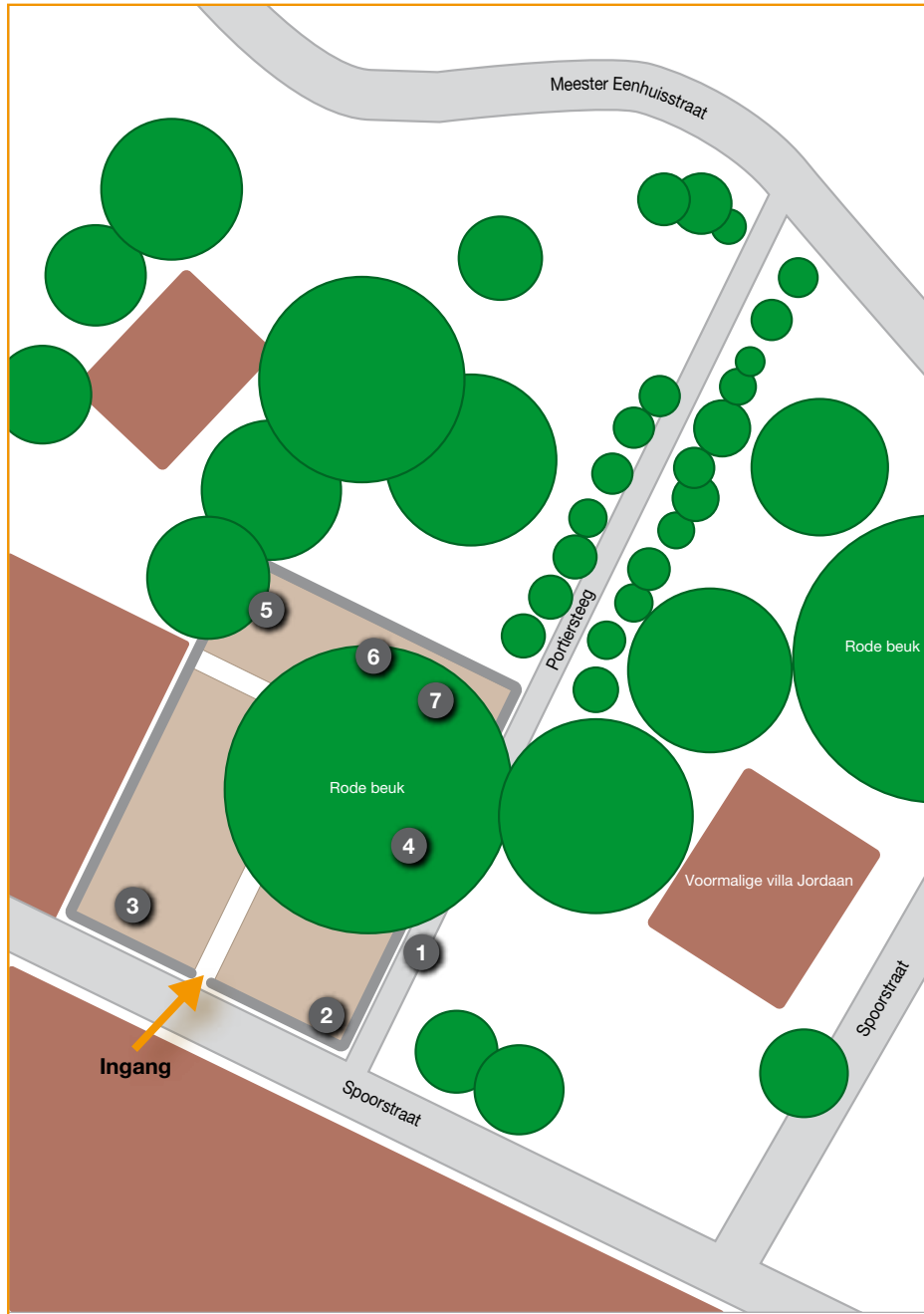
informatie naar het Verenigd Koninkrijk te sturen. Na een dropping in Nederland werd hij verraden, opgepakt en omgebracht in het Oostenrijkse concentratiekamp **Mauthausen**. Hij is begraven in een massagraf. Op de begraafplaats wordt hij herdacht.

7. Slijpsteen als grafmonument

De meest bijzondere grafsteen op de begraafplaats is een ronde slijpsteen. Deze steen markeert het graf van zijn maker slijpsteenfabrikant Pál Benedict uit Boedapest in **Hongarije**. Hij maakte naam en faam met zijn zeer slijtvaste gebakken slijpstenen. Hij overleed op 68-jarige leeftijd in Winssen, een kleine plaats in de Gelderse gemeente Beuningen.

Speurkaart Particuliere begraafplaats Haaksbergen

De inhoud van dit boekje is tot stand gekomen in samenwerking met Han Jordaan van de Stichting Particuliere Begraafplaats en Eric Ooink van de Historische Kring Haaksbergen. Bij het boekje hoort een educatieve speurtocht over de begraafplaats.

Staat u te popelen om zich op de een of andere wijze actief in te zetten voor het behoud en het beheer van één van de vele historische rustplaatsen? Neem dan contact op met bijvoorbeeld Vereniging De Terebinth. Zij zet zich in voor de funeraire cultuur in Nederland. Op de site www.ribo.nl kunt u ook terecht voor meer informatie.

www.rustplaatsen.nl

Deze uitgave maakt onderdeel uit van het project 'Historische begraafplaatsen in cultuurhistorisch perspectief'. Daarbij worden op historisch waardevolle begraafplaatsen in Overijssel herstel- werkzaamheden aan graven ed. uitgevoerd en worden de culturele en educatieve aspecten nader belicht. Het project is tot stand gekomen dankzij financiële bijdragen van de Provincie Overijssel en Leader, 'Europees Landbouwfonds voor plattelandontwikkeling: Europa investeert in zijn platteland'.